

שלו (עמ' לה ורכה). מתוך חידושי הרשב"א מובאים בספרנו רוב דברי הגאונים וריצ"ג ורוב לשונות הירושלמי (כשלא כתב רבינו במפורש שראה בירושלמי או בה"ג או בסר"ע וכיו"ב).

ספר המכתם. מעטים בו הדברים שאינם כלולים בספרנו. רוב הדברים הביא רבינו ממקורם או מספרים אחרים. שהרי עיקרו של המכתם הוא ליקוט דברי אחרים. אבל אע"פ שלא הזכיר רבינו את שמו של ספר המכתם, קרוב לודאי בעיני שהרבה רבינו להביא ממנו, כי ידוע היה לרבינו ספר זה (שהרי מזכירו בשאר ספריו), ודברים רבים בספרנו לא מצאתי להם מקור אחר, ויש מהם שמשותפים בלשונם ללשון המכתם. נמצאים בו רוב דברי הראב"ד למכלתין המובאים בספרנו שאין מקורם בחידושי הרשב"א. כל זה יווכח המעיין בהערותי. ודע שספר המכתם הנדפס חסרים בו כמה דפים, ומסתבר שגם בהם יש דברים שהובאו בספרנו. וכן כשמצויין בהערותי ספר ארחות חיים וכלבו, לפעמים מקור הדברים במכתם (כשאינם משל חכמי צרפת ואשכנז) שהא"ח וכלבו מרבים להעתיק ממנו.

את פירושי המכתם בעניני מזיקין דוחה רבינו מבית המדרש וכותב שהם ממים הרעים ומדרך מינות שלא להאמין בשדים (ראה בעמ' יז ובעמ' רפג). אבל פירוש אחר משל המכתם לדברי חז"ל ע"ד משל (שלא כפשוטם) הביאו רבינו (בעמ' טז ציון 145) ומשמע שנראה פירוש זה בעיניו.

בכמה מקומות יש שנלע"ד לכאורה שמפקפק רבינו במהימנותם של דברים המובאים במכתם (ראה עמ' קכח מש"כ בשם הר"ח, ובעמ' רלח בשם הראב"ד ועיי"ש בציון 83), ויש שנראה שכאילו נמנע מלהזכיר שמו וכותב בלשון "ראיתי מי שכתב", "מצאתי", וכיו"ב (ראה עמ' כו ועמ' קל ד"ה מנחה קטנה ועמ' קלה ד"ה הלכה ועמ' רמה ועמ' קמג ועמ' רעא וע"ש בציון 107). ולא נתחוויר לי ענין זה. ושמא רושם מוטעה נתקבל אצלי מן הדברים הנרמזים פה.

אגב, גם על המאירי העירו מהדירי המכתם לכמה מסכתות שהרבה מדבריו לקוחים מן המכתם, ואעפ"כ לא הזכירו כלל במנותו את חכמי מדינתו בפתיחתו לאבות, ובכל ספריו הזכירו רק פעם אחת בשמו במגן אבות, ופעם אחרת בכינוי "חכמי האחרונים בחיבוריהם" בבית הבחירה לחולין ס"ד ב'.

ספר ההשלמה. לא נתברר לי אם ראהו במקורו או שהביא דבריו מן המכתם.

סמ"ק והגהותיו. כמעט כל השייך לעניני מסכת ברכות מובא בספרנו בשם ספר עמודי גולה או ספר המצות הקטן או ספר המצות סתם. הגהות הסמ"ק מובאות לפעמים בשם הר"פ ולפעמים בשם הסמ"ק. הכינוי "רבותינו הצרפתים" כוונתו אצל רבינו בדרך כלל לסמ"ק והגהותיו (רק מעטים יוצאים מן הכלל, כגון בעמ' עח שכוונתו לסמ"ג). במה דברים אמורים כשהוא לשון רבינו עצמו ולא כשהוא לשון הרמב"ן או הרשב"א שאז הכוונה לבעלי התוספות. ודע שיש בכתבי ידות של הסמ"ק נוספות על הנדפס, ואפשר שנמצא שם ממש"כ רבינו בשם רבותינו הצרפתים שלא מצאתיו בסמ"ק.

הרא"ה. מוזכר רק פעם אחת מה שפסק בהלכות נדה [ראה עמ' קסב ועיי"ש בציון 33]. אבל פירושו לרי"ף ברכות אינו מוזכר כלל ולא היה לפני רבינו. וכן לא ראה את השטמ"ק [שהיה מחברה כנראה מבית מדרשו של הרא"ה ומרבה להעתיק מדבריו. וכעת י"ל מכ"י בתוספת דברים ויחסו המו"ל לרא"ה אלשבילי].